

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec

Kulturno mapiranje Vojvodine (3)

Duh ravničarskog weltschmerza

književnost – pozorište – film

Tokom ove godine nedeljnik „Vreme“ će u okviru projekta „Vreme Vojvodine“, u nekoliko nastavaka i kroz seriju tekstova, dati jedan mogući predlog za kulturno mapiranje Vojvodine. Tema ovog broja tiče se likovnih umetnosti na tlu Vojvodine. Projekat „Vreme Vojvodine“ podržala je Vlada autonomne pokrajine Vojvodine i Pokrajinski sekretarijat za kulturu i javno informisanje u okviru „Konkursa za sufinansiranje projekata podsticanja informativnih sadržaja medija“.

Urednik: Nebojša Grujić, Fotografija na naslovnoj strani: *Don Kihot*, SNP, Novi Sad

Panonski splin i odmetništvo od kanona

Vojvođanska književnost kao “nacionalna” ne postoji niti će postojati jer nema vojvođanske etničke nacije, a pogotovo ne vojvođanskog jezika, tako da nema sumnje da se u Vojvodini stvara srpska, mađarska, slovačka etc. književnost, ali istovremeno i sasvim nedvosmisleno postoji i izvestan “značenjski višak”, izvesna jaka – istorijski i kulturološki uslovljena – specifičnost koja čini suvislom i opravdanom priču o vojvođanskoj književnoj sceni kao o fenomenu za sebe. Fenomenu koji, dakako, živi prožet sa drugima kojima ravnopravno pripada, a ne u izolaciji od bilo koga ili čega, sa bilo koje obale bilo koje reke. Ne bi ni valjalo da je drugačije

Postoji li “savremena vojvođanska književnost”? Pitanje je zapravo retoričko, ali oprez svejedno nije suvišan, jer vas na toj krivini čekaju svi oni nesnosni koliko i neizbežni prigovori: nema “vojvođanske književnosti” nego se radi o nacionalnim književnostima (srpskoj, mađarskoj, slovačkoj etc.) podeljenim po kriterijumu jezika izražavanja, a vojvođanska zavičajnost pisaca je tu sekundarna stvar. Razume se da je to sasvim tačno i potpuno netačno u isto vreme: vojvođanska književnost kao “nacionalna” zaista ne postoji niti će postojati jer nema vojvođanske etničke nacije a pogotovo ne vojvođanskog jezika, tako da nema sumnje da se u Vojvodini stvara srpska, mađarska, slovačka etc. književnost, ali istovremeno i sasvim nedvosmisleno postoji i izvestan “značenjski višak”, izvesna jaka – istorijski i kulturološki uslovljena – specifičnost koja čini suvislom i opravdanom priču o vojvođanskoj književnoj sceni kao o fenomenu za sebe. Fenomenu koji, dakako, živi prožet sa drugima kojima ravnopravno pripada, a ne u izolaciji od bilo

Struganje mašte, kolaž Vujice Rešina Tucića, 1971.

koga ili čega, sa bilo koje obale bilo koje reke. Ne bi ni valjalo da je drugačije.

Srpska književnost koja se (danas) stvara u Vojvodini nesumnjivo “stoji na ramenima divova”; ako i ne idemo u dalju prošlost, ako pustimo sada po strani jednog Steriju ili Zmaja, svakako ne možemo izbeći Crnjanskog, Kiša ili Aleksandra Tišmu. Bez ta tri najjača “potporna stuba” (te mnogih koji ih prate) zapravo je sasvim besmisleno i neizvedivo relevantno raspravljati o literaturi srpskog (ili srpskohrvatskog) jezika kao takvoj, a kamoli o onoj koja je još i dodatno osenčena nijansama panonskog podneblja.

Novosadska književna scena nesumnjivo prednjači u svakom smislu, što je i prirodno utoliko što je Novi Sad jedan od četiri-pet ključnih izdavačkih, literarnih, akademskih i pozorišnih centara u kontekstu cele Jugoslavije, a kamoli na suženom prostoru Srbije, gde je (nesrazмерно svojim relativno skromnim gabaritima) gotovo ravnopravan partner četiri puta većem Beogradu, a daleko, daleko ispred prvog sledećeg centra – koji god to mogao biti.

Tri srca junačka

Književnost Miloša Crnjanskog (1893–1977), Danila Kiša (1935–1989) i Aleksandra Tišme (1924–2003) šira je, naravno, u svakom smislu od Vojvodine, ali s druge strane u opusima i poetikama sve trojice ima nečeg nesumnjivo vojvodanskog i panonskog

I ma onaj lik iz *Foliranata* Mome Kapora koji voli da ponavlja “Banat, Srem i Bačka – tri srca junačka”. Kad razmišljam o *ad hoc* impresionističkom trilingu ključnih (modernih) klasika književnosti Vojvodine, a mislim, naravno, na Crnjanskog, Kiša i Tišmu, nameće mi se sama od sebe ta rima, mada se, naravno, ne može napraviti manevar po kojem bi svaki od njih “imao” baš po jednu od pomenutih regija. Uostalom, Crnjanski, Kiš i Tišma ionako su širi i od cijele Vojvodine, njihov “metafizički zavičaj” prije je ogromna mitska Panonija. Lakše je svakom od njih, međutim, pripisati drugu državu rođenja. To već faktografski može da stoji, mada je kod dvojice mlađih riječ o istoj državi sa drukčijim imenom. Crnjanski je, naime, rođen u Austrougarskoj, Aleksandar Tišma u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, dok je Danilo Kiš rođen u Kraljevini Jugoslaviji. O “vojvodanstvu” svakog od njih trojice vrijedilo bi napisati golemu monografiju; ipak, ono što slijedi ovdje je tek nepretenciozan niz prvih vrlo subjektivnih asocijacija.

CRNJANSKI, STRAŽILOVO

Svi kojima naša poezija nešto znači znaju, naravno, za tu pjesmu i te stihove:

“Lutam još, vitak, sa srebrnim lukom,
rascvetane trešnje, iz zaseda mamim,
ali, iza gora, zavičaj već slutim,
gde ću smeh, pod jablanovima samim,
da sahranim.

I ovde, proletnje več
za mene je hladno,
kao da, dolinom, tajno, Dunav teče
A, gde oblaci silaze Arnu na dno
i trepte, uvis, zelenila tvrda,
vidim most što vodi, nad vidikom,
u tešku tamu Fruškog brda. (...)”

Ako pođemo od prvih, najbanalnijih i najtemeljnijih, asocijativnih bljeskova, pjesma je vojvodanska toponimski, od naslovnog Stražilova, preko Dunava i Fruškog brda, do kasnijeg “sremskog vinograda”.

“Drhtim, još vitak, od reka i nebesa.
Milujem vazduh, poslednjom snagom i nadom,
ali, svisnuću, to i ovde slutim,
za gomilom onom, jednom, davno, mladom,
pod sremskim vinogradom.”)

Poslije još koji put sine u stihovima Fruška gora dok se na samom kraju ne – multiplikuje:

“I, tako, bez mora,
preliću život naš, zorama Fruških gora,
I, tako, bez pića,
igraču, do smrti, skokom, sretnih, pijanih, bića.

Slobodan Tišma

foto: Miljan Perunović

Još od šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka, možda najvitalniji deo novosadske književne scene (pesničke naročito) onaj je koji je uronjen u maticu raznih izrazito modernističkih, (neo)avangardističkih i eksperimentalnih pokreta i struja. Dva vodeća novosadska “princa avangarde”, obojica na žalost preminuli u ranim godinama XXI veka, i obojica formativno Zrenjaninci, bili su Vojislav Despotov i Vujica Rešin Tucić. Njihova je pesnička (esejistička, performerska, prevodilačka...) slava do danas nepotamnela svugde gde se piše i čita na ovom jeziku, a nasleđe dragoceno i nepregledno, ne samo u obliku njihovog dela nego (bar) toliko i u vidu generalno

Miloš Crnjanski, 1914.

Lutam, još, vitak, sa šapatom strašnim i otresam članke, smehom prelivene, ali, polako, tragom svojim, slutim, tišina će stići, kad sve ovo svene, i mene, i mene.”

Zore Fruških gora ukazuju se ovdje kao višestruko ishodište, ishodište ove pjesme, ishodište poezije Miloša Crnjanskog, pa i ishodište života njegovog. Ta gora koju gorom (a ne brdom, kao na početku pjesme) čini samo to što se nalazi usred goleme vojvođanske ravnice, mjesto je na kojem se preliva život – sve do smrti. *Stražilovo* je vjerovatno ne samo najvojvođanskija pjesma Miloša Crnjanskog, nego po svojoj prilici i najemblematiskija vojvođanska pjesma uopšte.

KIŠ – PEŠČANIK, ANTROPOLOGIJA

Danila Kiša za Vojvodinu veže najprije mjesto rođenja: Subotica. Veže ga zatim i grad njegovog ranog djetinjstva: Novi Sad. U Novom Sadu je bila ona famozna ulica divljih kesteno-va sjećanjem na koju započinju *Rani jadi*. Ima Novog Sada i u romanu *Bašta, pepeo*, ima ga i u nekim pričama (recimo, *Knjiga kraljeva i budala* u kojoj se pominju i neki novosadski toponimi poput Katoličke porte), no ipak je među Kišovim djelima *Peščanik* najviše vojvođanski, najviše panonski. O tome je i Kiš u svojim intervjuima lijepo govorio, primjerice u čuvenom razgovoru s Borom Krivokapićem: “Reč antropološki upotrebio sam ovde, a povodom *Peščanika*, u njenom leksikološkom značenju nauke o čoveku uopšte, a mogao sam upotrebiti i neko od determinantnih značenja te reči kao: paleološki, paleografski ili ponajpre ontološki roman. Rečju antropološki, koja dakle sadrži u sebi i gore navedene determinante, hteo sam da ukažem na strukturalnu višeslojnost *Peščanika*, na geološke i paleontološke slojeve koji se u njemu ukazuju, na činjenicu, najzad, da je taj roman pisan sa izvesnom kvazinaučnom akribijom, na osnovu dokumenata, na osnovu istraživanja starih rukopisa i materijalne kulture jednog ‘potonulog sveta’. Sagledani u ovom svetlu, predmeti i stvari koji se pomalaju iz *Peščanika*, iz dubokih peščanih naslaga na dnu presahlog Panonskog mora, zadobijaju svoje pravo značenje (...) Predmeti u *Peščaniku* jesu, pak, iskopine. Eto, to znači antropološki. Time sam još hteo da kažem da sam pisao ne samo o jednom ‘jučerašnjem svetu’, nego i o jednom potonulom svetu. Panonsko more tu je samo metafora, čini mi se dalekosežna po smisao ovog romana. *Antropološki* znači još i to, kao što sam već na jednom mestu rekao,

izrazito modernog literarnog duha koji je na sceni trajno prisutan, i to ne tek kao marginalni eksces, nego kao manje ili više centralni tok žive i vredne literarne produkcije. Negde pomalo po strani, da bi se tek danas počelo shvatati sa kako ozbiljnom zaostavštinom iza sebe, bio je tu sve vreme i takođe nedavno preminuli Branko Andrić Andrla, osebujuan gotovo kao nekakav “NS Ian Dury”, “iščašeni” pripovedač, pesnik i vođa kvazi-džez (a suštinski, puhom pankerske) formacije Imperium of Jazz.

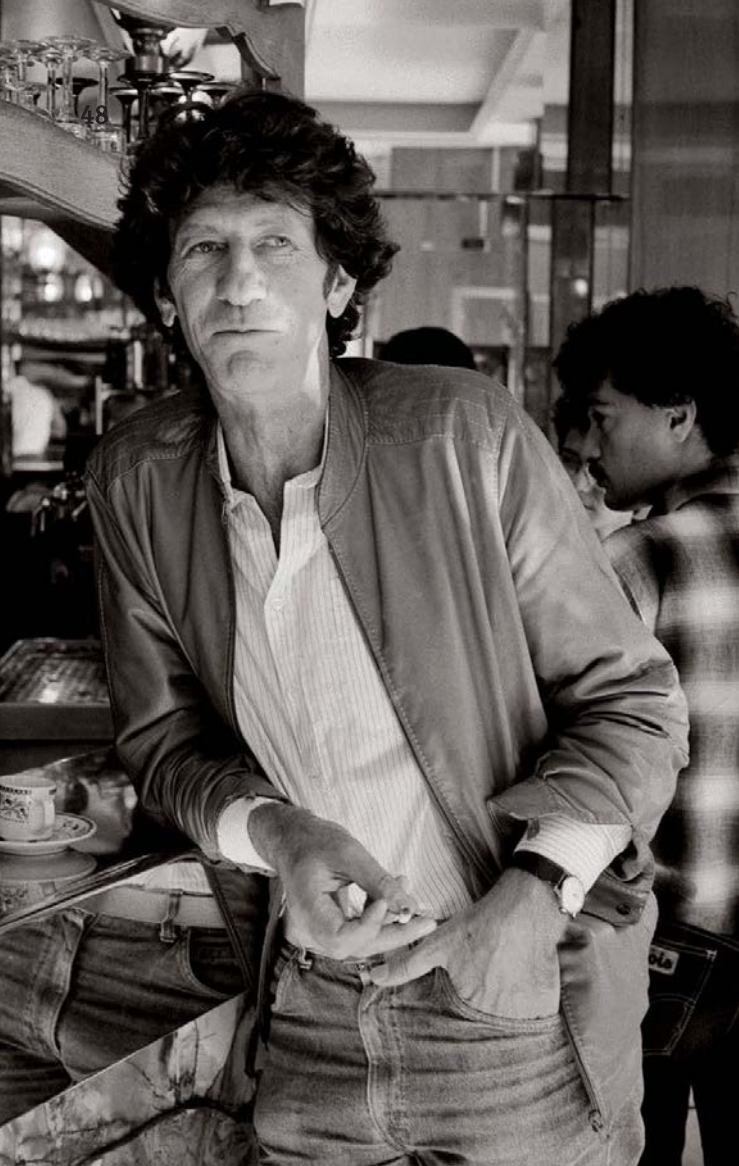
Ravnopravni su-kreatori i dakako survivori tog “herojskog doba” i dalje su među najvažnijim piscima koji žive i rade u Novom Sadu, poput pesnika i esejiste

Vladimira Kopicla, suptilnog opservatora, ironičara-oniričara i neumornog jezičkog inventora, braće Božidara i Miroslava Mandića, ili pak Slobodana Tišme, čovaka koji je iz likovnjačko-performerskog i rokenrol sveta, preko osebujuje poezije, u poslednjih desetak godina dospao u žižu interesovanja kao prozaista, najpre izvanrednom zbirkom *Urvidek*, a najviše romanom *Bernardijeva soba*.

Ime i delo Slobodana Tišme (nije u srodstvu sa starijim prezimenjakom) možda su najbolji povod da se spomene kako je taj isti, ili svakako srodan, duh inovatorske i eksperimentatorske odvažnosti i zaigranosti zapravo multidisciplinarno obeležje kreativno najpotentnijih

ogranaka novosadske umetničke scene: od likovne (primera je bezbroj, a danas srećom odlično radi Muzej savremene umetnosti Vojvodine, koji je svima postao neka vrsta “krova nad glavom”), preko filmske (Žilnik i krug oko njega), pa sve do muzičke (Boris Kovač, Stevan Kovač Tickmayer, Branka Parlić, džezeri, a u rokenrolu ponajviše bezbrojni postpunkeri kao zapanjujuće dominantan deo scene). To što se povremeno ista imena pojavljuju u po dva, pa i tri različita umetnička medijuma samo pokazuje koliko je ta scena zapravo od zajedničkog korena.

Nije nikakvo čudo što se baš u takvom okruženju nekako najjače “primio” i virus književnog postmodernizma iz

Danilo Kiš, 1985.

foto: Martine Franck

da sam jednoj paleontološkoj stvarnosti prišao sa naučnom akribijom, ali kao romansijer, slično Fon Denikenu! Razumete šta hoću da kažem: nenaučne sam činjenice, u nedostatku materijalnih dokaza, prezentirao kao pozitivna 'naučna' otkrića. Pokušao sam, dakle, denikenski, na osnovu jednog pisma, koje kao da je izvađeno sa dna Panonskog mora, da rekonstruišem čitav jedan svet..." Kišov doživljaj Panonije, pa onda i Vojvodine kao njenog dijela, manje je vezan za svakodnevicu, a više za mitsko, za arhetipsko. U *Ranim jadima*, a djelomično i u romanu *Bašta, pepeo* to ima veze sa djetinjstvom kao nekom vrstom intimne utopije, dok u *Peščaniku* to ide ka antropologiji, u specifičnom kišovskom smislu, dakako. Vojvodina svakodnevnog života ponekad se tek nasluti, kao, recimo, u pomenutoj vinjetici iz priče *Knjiga kraljeva i budala*. Takva Vojvodina i takav Novi Sad mnogo su više domen trećeg klasika književnosti Vojvodine.

TIŠMA – GRAD DUHOVA

Naslov prikaza američkog izdanja Tišmine *Knjige o Blamu* u "Njujork tajmsu" jest *Grad duhova*. Ne pominjem slučajno ovaj prikaz. Važan je tu "Njujork tajms", naravno, ali važnije je da je autor prikaza Lari Vulf, sjajni historičar i pisac magistralne knjige *Izmišljanje Istočne Evrope*. Njegov interes za Tišmu nije pomodarski, a njegovi uvidi, iz perspektive zainteresovanog i upućenog stranca, su izuzetno indikativni. Vulf zna da je Tišma pisac Novog Sada, no zna također i da čitaocima "Njujork tajmsa" ime tog grada i ne govori previše. U tom kontekstu, Vulf nalazi efekatan način da Novi Sad predstavi te veli: "Novi Sad je američkoj javnosti vjerovatno najpoznatiji kao rodni grad Monike

osamdesetih, i što mu je deo ns scene nekako ostao poetički najverniji do danas, svako na svoj način: Đorđe Pisarev u "aleksandrijskom" smislu, Sava Damjanov kroz poigravanje sa srpskom književnom tradicijom kao i sa erotizmom, kalamburom i mešanjem "opscenog" jezika u, gle, suštinski eruditsku prozu. U tu je matricu iz svog pravca bio ušao i Franja Petrinović, mada se u novijim knjigama (uglavnom srećno) donekle odmakao od te poetike u više "realističkom" pravcu, iskristalisavši se kao nekovrsni jetki hroničar novosadskih (ali i naših sveopštih...) godina propadanja. Među kritičarsko-esejističkim pratiocima tog naraštaja izdvojio se Svetislav Jovanov, ponajviše kao dramaturg i teatrolog.

Negde po strani od svih starijih i novijih izama, a štrpnuvši od svakog taman onoliko koliko mu može pametno poslužiti, stasao je Laslo Blašković, afirmisan najpre kao pesnik, a potom i kao vanserijski romanopisac, onaj čije se delo, ako se nastavi onako kako bi moglo i moralo,

nekako prirodno nameće kao ono koje nastavlja tamo gde je veliki Aleksandar Tišma stao – što, dakako, Blaškoviću ne nameće ama baš nikakve obaveze, ponajmanje poetičke, ali i posmatrač ima svaako pravo da to notira...

Formalno poetički "staromodnija", ali u onome što je radila svakako sjajna spisateljica, pre koji mesec preminula Milica Mičić Dimovska – bez obzira na silne nagrade za *Poslednje zanose MSS*, za života ipak negde nedovoljno uvažavana – stvorila je upečatljiv literarni svet malih, anonimnih junakinja novosadskog XX i XXI veka, žena u žrnju između meljave velike Istorije i intimnih, porodičnih tragedija, nasilja i nerazumevanja. Ako joj ima smisla tražiti "poetičke sestre", to će najpre biti izvanredna Judita Šalgo, prerano preminula i otuda "nezaokruženog" opusa, ali autorka koja je o "Holokaustu i posledicama", ali i o savremenijoj stvarnosti, napisala stotine vanserijskih stranica koje prosto zovu na komparativno čitanje sa (pre svega) A. Tišmom i Vegelom,

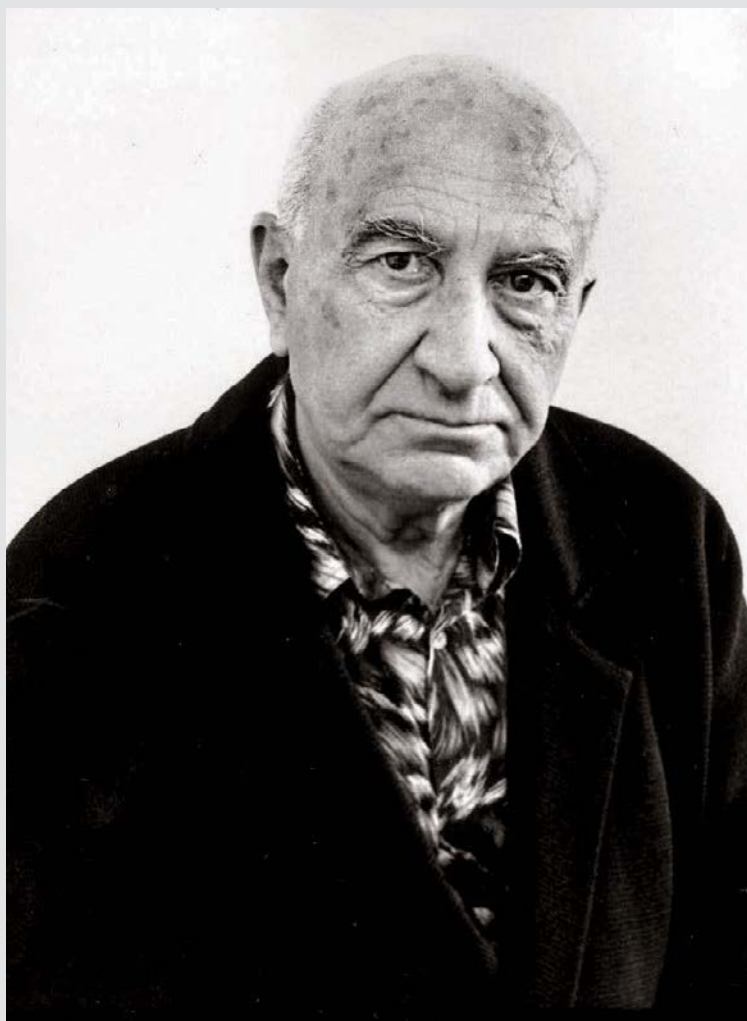
te Ljiljana Kaspar Jokić, koja je nekolikim svojim delima podobro uhvatila splin devedesetih, naročito onaj panonski.

Nove, nadolazeće generacije novosadskih pisaca najbolje se, bar za sada, pokazuju kao pesnici, a nekovrsni "frontmen" te scene je Siniša Tucić, autor nekoliko izvanrednih zbirki u kojima se o proteklom dvema decenijama našeg mučnog tumaranja kroz bespuća i bezgaća povijesne zbiljnosti govori oporo, direktno i bez *femkanja*, a opet poetski snažno.

Omalen, ali snažan "kikindsko-mokrinski" krug nametnuo se kao po široj relevantnosti drugo kreativno žarište literarne Vojvodine danas, a njegov "papa" Srđan V. Tešin dobio je dostojnu mlađu braću u vidu Miće Vujičića i Srđana Srdića... U Zrenjaninu deluju, među ostalima, značajan i inventivan pesnik Radivoj Šajtinac i njegov sin Uglješa, zapažen kao prozaik, a još više kao autor nekoliko vrlo uspešnih dramskih komada (*Hadersfeld*, *Pravo na Rusa*, *Banat...*), dok je pančevački literarni krug jedan od nesumnjivo

Seleš – za koju se o tekstovima sportskih novinara govorilo da je emigrirala u Ameriku upravo zbog manjka teniskih terena u zavičaju. Uloga Novog Sada u evropskoj istoriji je ipak komplikovanija...” Onda Vulf iscrtava skicu za istorijski portret Novog Sada od habsburških vremena do socijalističke Jugoslavije. Cilj mu je, naravno, da čitaocu svog teksta predstavi scenu na kojoj se odvija radnja Tišmine *Knjige o Blamu*, ali i radnja lavovskog dijela Tišminog opusa, a to je upravo savremeni Novi Sad. Taj grad bio je za Tišmu i život i literatura. Ima ona karakteristična rečenica iz jednog njegovog intervjua koju ovdje vrijedi citirati: “Ceo život proveo sam u Novom Sadu i nisam odlazio u Beograd da bih nekoga cimao za rukav (...).” Iako izgovorena još za vrijeme postojanja “velike Jugoslavije”, ova rečenica dobro sublimira tipičnu novosadsku emociju spram Beograda danas, kad je Novi Sad drugi po veličini grad u državi i kad (što je, naravno, pretjerano) u rivalitetu i kompetitivnosti spram Beograda ponekad pokušava da imitira nekadašnji Zagreb. Iako izgovorena u intervjuu, pa je, dakle, bez nekih literarnih ambicija u užem smislu, sjajna je ova slika s cimanjem za rukav. Aleksandar Tišma je pisac savremenog Novog Sada, ali i pisac koji u drhtajima savremenosti prepoznaje, ako ništa u odjeku, tektonske poremećaje istorije, sve one silne duhove prošlih vremena koji se osjete u vizurama i fasadama, koji se naslućuju u vazduhu nekad pred oluju. I svjetovi o kojima su pisali Crnjanski, Kiš, pa i Tišma, polako prelaze u veliki svijet duhova, ali na tom svijetu će se i dalje napajati najbolji pisci Vojvodine, blagoslovljeni, kao rijetko gdje drugo, klasicima čije su baštine žive i vibrantne. ¶

MUHAREM BAZDULJ

Aleksandar Tišma, 1999.

foto: Ulla Montan

najrelevantnijih u zemlji i na područjima ovog našeg četvoroimenog jezika uopšte (Dragana Mladenović, Vule Žurić, Vasa Pavković, Nemanja Rotar, Edvard Jukić, Slobodan Bubnjević, Jasmina Topić, Dejan Čančarević...).

Nevolja sa prigodnim – i na svaki način okolnostima limitiranim – “panoramama” ove vrste je u tome što ne mogu da razložno pretenduju ni na privid, možda ni na okrajak “sveobuhvatnosti”: već smo pri kraju namenjenog nam prostora, a da je toliko toga pažnje vrednog što smo propustili da spomenemo (možda će biti i ljutnji, ali niko nije iz zle namere izostavljen...), i to samo kada je u pitanju literatura srpskog jezika, a gde su tek ostali?!

No, mora se još bar ovoliko reći. Laslo Vegal, pisac mađarskog jezika i kulture, ali i vojvođanskog, srpskog i jugoslovenskog istorijskog i kulturnog konteksta, danas je možda i najznačajniji živi pisac Vojvodine; odavno je to jasno, a biće valjda još jasnije kada se – ako se?! – i na srpskom pojavi njegov magistralni roman

Neoplanta. Kako god, Vegalova je literatura odavno i evropska književna činjenica, naročito na nemački govorećem području. Čudesni pesnik mađarskog jezika Oto Tolnai, danas Palićanin a nekada bitan akter NS scene, u svakom je smislu literarno blago Vojvodine (kojeg, kako to već biva, nisu svi baš svesni). Katalin Ladik, odavno već u Budimpešti, vodeća je akterka najboljih godina vojvođanske avangarde, naročito zaslužna za detabulizaciju erotskog jezika; u nekovrskom izgnanstvu preminuli Janoš Siveri jedan je od “ukletih pesnika” koje su odnela Zla Vremena. Poslednjih se godina i po predovima svojih romana na srpski-hrvatski pročula Subotičanka Ildiko Lovaš, autorka koja kroz svoje knjige varira subotički “pogranični splin”. Mlađi naraštaj vojvođanskih mađarskih pisaca, neuklopljen u svet “većinske” književnosti okruženja a odbojan prema “nacionalromantizmu” sopstvenog nacionalnog mejnstrima i zrelo svestan sopstvene – koliko nezahvalne toliko i podsticajne – pozicije

“negde između” (često i bukvalno, jer su i sami pomalo tu, a pomalo u emigraciji), danas je jedno od ključnih kreativnih žarišta književne Vojvodine. Među najbitnijim imenima tu se ističu Roland Orčik, Atila Širbik i Đerđ Serbhorvat.

Staćemo ovde, jer se negde mora stati. Piše se, naravno, danas u Vojvodini i neka sasvim drugačija literatura od one kojoj je u ovom tekstu data prednost, i neka se piše, nema suvišnih cvetova u božijoj bašti... Ali, zašto ne istaći ono što je najbolje, najkreativnije, ono što Vojvodinu ne vidi i ne čuva kao – bilo kakav i bilo čiji – etnorezervat, nego kao panonsku, srednjoevropsku, slovensku, srpsku, mađarsku etc. regiju slobodnih različitosti? Dobra književnost ne ide niz dlaku našim predubedenjima, koja god da su: ona ih naprotiv veselo subvertira, kao što podriva i sve drugo što je izgubilo smisao, ili ga nikada nije ni imalo. A takva se dobra književnost piše i pišaće se u Vojvodini, svemu i svima uprkos. ¶

TEOFIL PANČIĆ

Pozorište na tlu Vojvo

Kratak izlet kroz istoriju

Vojvođanska istorijska vetrometina na kojoj su političke interese imali Mađari, Nemci, Rusi, Francuzi, a na kojoj su se našli Srbi, Hrvati, Slovaci, Rumuni, Bunjevci, Rusini i drugi, tokom vekova je postala svojevrsan alhemičarski kazan u kojem je nastajala teatarska legura dovoljno moćna da iznedri stožernu pozorišnu instituciju srpskog teatarskog života, ali i da van Vojvodine širi kreativne uticaje

Piše:
**Aleksandar
Milosavljević**

Za početke oblikovanja teatarske tradicije karakteristične za Vojvodinu bitna je činjenica da su se na tom terenu, razume se iz geopolitičkih razloga, mešali narodi, vere, jezici i tradicije. Vetrometina na kojoj su političke interese imali Mađari, Nemci, Rusi, Francuzi, a na kojoj su se našli Srbi, Hrvati, Ukrajinci, Slovaci, Rumuni, Bunjevci, Rusini..., tokom vekova je postala svojevrsan alhemičarski kazan u

kojem je nastajala teatarska legura dovoljno moćna da iznedri stožernu pozorišnu instituciju srpskog teatarskog života, ali i da van Vojvodine širi kreativne uticaje.

Tako su u Vojvodini delovala uticajna jezuitska pozorišta, ove krajeve su pohodili ruski pravoslavni prosvetitelji, tu su u talasima seoba pribežište pronalazili iseljenici iz porobljene Srbije, ovde je postepeno formirano građanstvo koje će za samo sto godina stasati u pokret dovoljno snažan da bude finansijska i intelektualna baza nastajuće srpske države, u koju ustanicima nisu slati samo naoružanje i finansijska potpora nego i koncept zamajca za nastanak institucija moderne evropske države.

PRVI KORACI

Tragovi žonglersko-muzikantsko-glumačkih družina koje su za sobom ostavili putujući zabavljači – skomrasi, mešali su se s tradicijom edukativnih vertepa – nedovoljno istraženih kombinacija sakralnih i folklornih elemenata spojenih u prizore iz Hristovog života (rođenje Isusovo i epizoda s tri Mudraca), izvođenih na način koji je ukazivao na daleke odjeke paganskih rituala. Tradicija vertepa na tlu Vojvodine, živa bezmalo do danas, bila je snažno obojena ukrajinsko-ruskim uticajima. Ova scenska forma, bogata folklornim motivima, s kostimiranim akterima, koncem XVII veka je preoblikovana

dine

Srpsko narodno pozorište, Novi Sad

Da su se na prostoru današnje Vojvodine igrale i gledale pozorišne predstave još u vreme antike, svedoče tragovi građevina rimskog pozorišta i numeracije od slonove kosti koje su gledaocima ukazivale na red i mesto s kojeg će u amfiteatru posmatrati predstavu. Nađeni su na arheološkom lokalitetu Sirmijum, u okolini Sremske Mitrovice, a datovani su u drugu polovinu trećeg veka.

Povest modernog vojvođanskog teatra određena je zbivanjima od kraja XVII veka do danas. Uslovljena istorijskim okolnostima, pozorišna istorija Vojvodine izuzetno je bogata i nesrazmerno bremenitija događajima, znamenitim ličnostima, dramskim i pozorišnim delima od ostatka današnje Srbije.

U Vojvodini danas radi 13 profesionalnih pozorišta: predstave šest pozorišta su na srpskom jeziku, jednog na mađarskom, jedno pozorište ima predstave i na srpskom i na mađarskom, a po jedno na slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku.

O istoriji pozorišta i drame u Vojvodini, i o pozorišnoj Vojvodini danas, piše za "Vreme" Aleksandar Milosavljević, teatrolog i upravnik Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada

u školske igrokaze sremskokarlovačkih i petrovaradinskih đaka, da bi dobila još upečatljiviji umetnički smisao u predstavama diletanata koji će početkom XVIII stoleća oformiti prve profesionalne pozorišne družine.

Folklor se tako sjedinjavao s hrišćanskom doktrinom, a u konkretnim predstavama, prikazivanim u tek osnovanim školama, na otvorenim prostorima i salama kafana, odmeravana je snaga uticaja jezuitske ideje unijaćenja i slovenske odbrane pravoslavnih interesa, ali i odnosa neprosvećenog nižeg klera i intelektualne građanske elite. Arbitar na tom polju najčešće je bila birokratska ugarska administracija, no s vremenom je, srazmerno povećanju materijalnog bogatstva, jačao i uticaj vojvođanskog trgovačkog staleža.

U tom kontekstu nastaje *Traedokomedija* (oko 1699–1755) ukrajinskog prosvetitelja Manuila Kozačinskog. U *Maloj istoriji srpskog pozorišta* Petar Marjanović veli: "Prva novovremena srpska pozorišna predstava u XVIII veku bila je tzv. školska drama. U

Sremskim Karlovcima, religijskom i kulturnom centru Srba u Carevini Austriji, na Vidovdan 15/26. juna 1734. godine, izvedena je *Traedokomedija* Kozačinskog, kojom počinju i novija dramska književnost i pozorište u Srba."

Snažan impuls osnivanju privatnih pozorišnih družina koje će prikazivati predstave na srpskom dala su sve češća gostovanja mađarskih i nemačkih pozorišta, intenzivirana s početka XIX veka. Uspostavljanje protivteže političkom uticaju koji su šireni u Vojvodini posredstvom teataru a u korist nemačkog i mađarskog stanovništva, bio je motiv inicijatorima osnivanja "nacionalnog mezimčeta" – Srpskog narodnog pozorišta.

INSTITUCIJE

Beležeći povest SNP-a Milena Leskovic zapisuje: "Srpsko narodno pozorište je osnovano 16/28. jula 1861. u Novom Sadu, u tadašnjoj Carevini Austriji (od 1867. Austrougarska monarhija). Pozorište je osnivano u vreme buđenja nacionalne svesti i borbe za nacionalnu

slobodu. U to doba u Novom Sadu većina žitelja je srpske narodnosti, veliki broj je visokoobrazovan, tri četvrtine imanja i trgovina bili su u rukama Srba, tako da nije slučajno što je u Novom Sadu osnovano SNP. Gostovanje pozorišne družine Jovana Kneževića 1860. podstaklo je Jovana Đorđevića da napiše više članaka u 'Srbskom dnevniku' o nužnosti osnivanja SNP-a. Pripreme oko osnivanja vršili su Svetozar Miletić, Stefan Branovački, Jovan Đorđević i Jovan Jovanović, potonji Zmaj. SNP je osnovano na sednici Srpske čitaonice kojom je predsedavao Svetozar Miletić, prvenstveno kao nacionalna ustanova koja je imala zadatak da putem dramske književnosti i glumačke umetnosti prenosi srpsku reč i istoriju, da budi nacionalnu svest i podiže kulturni nivo Srba i time pruži otpor bečkoj i peštanskoj vlasti. Prvi upravnik bio je Jovan Đorđević, koji je na toj funkciji ostao do 1867. kada se odazvao pozivu kneza Mihaila i sa polovinom glumaca otišao u Beograd i osnovao Narodno pozorište. Na

Đorđevićevo mesto došao je Antonije Hadžić. Prva predstava bila je *Prijatelji Lazara Lazarevića* i *Muški metod i ženska majstorija* Lajoša Kevera 23. jula / 4. avgusta 1861."

Gostovanja mađarskih, nemačkih i drugih putujućih teataru po Vojvodini provocirala su potrebu podizanja pozorišnih zdanja i adaptaciju postojećih objekata za potrebe teatra. Tako je, zapisuje Radonjić, "1839. godine, u Velikom Bečkereku (danas Zrenjaninu, prim. A. M.) adaptirana zgrada bivšeg žitnog magacina, u Subotici je nova pozorišna zgrada podignuta 1854, Srpsko narodno pozorište, za 20.000 forinti otkupljuje 1872. tzv. Gradsku dvoranu i adaptira je za svoje potrebe, Sombor podiže zgradu 1882." Slavni veleposednik Laza Dunderski SNP-u 1895. godine daruje pozorišnu zgradu, poznatu kao Dunderskovo pozorište, no ona 1928. strada u požaru.

REPERTOAR

Procvat srpskog pozorišta, te nastanak teatarskih zgrada, daće nov impuls razvoju pozorišta i na jezicima drugih nacionalnosti, ponajpre mađarske i nemačke, ali i slovačke, rumunske, rusinske...

S druge strane, Vojvodina, u kojoj se uveliko prikazuju predstave nastale po prevodima svetskih klasika – Šekspira, Molijera, Goldonija, Šilera, Getea, Gogolja, Ibzena, Vajlda, Hauptmana, Čehova... – postaje izvorište dramske književnosti na srpskom jeziku. Tu svoja dela pišu Stefan Stefanović (1805–1826), Lazar Lazarević Stariji (1805–1845), Kosta Trifković (1843–1875) Jovan Sterija Popović (1806–1856), Đura Jakšić (1832–1878), Laza Kostić (1841–1910), Atanasije Nikolić (1803–1882), Jovan Subotić (1817–1886), Đorđe Maletić (1816–1888), Ilija Okrugić – Sremac (1827–1897)... U Vojvodini će, u jednom trenutku svoje zlehude čergarske sudbine, utočište pronaći i Joakim Vujić, otac srpskog teatra, prevodeći nemačke drame, pišući posrbe (adaptacije stranih drama, prilagođene mentalitetu i tipičnim likovima ovog podneblja) i organizujući pozorišne prestave.

Na ovim elemenatima je, pored ostalog, sazdana tradicija koju danas baštini teatarski život Vojvodine. ¶

Teatarska scena danas

Najprominentniji pozorišni centri Vojvodine danas su Novi Sad, Subotica, Sombor i Zrenjanin.

U ovim gradovima ne samo da je koncentrisan najveći broj relevantnih teatarskih institucija nego su i tamošnja pozorišta najuspešnija – u pokrajinskim okvirima i kontekstu teatarskog života Republike Srbije. Ne računajući Beograd

Jedan od elemenata koji je obeležio period formiranja teatarskog života Vojvodine, njen multinacionalni karakter, i danas određuje kvalitet ovdašnje pozorišne stvarnosti.

Razlika je samo u činjenici da srpski narod više nije nacionalna manjina, što je bio slučaj u vreme kad su ovi krajevi pripadali Ugarskoj, tj. Austrougarskoj. Tada je dominantan zadatak teatra bio afirmacija nacionalnih vrednosti, jezika i kulture onih kojima se glumci obraćaju sa scene.

Danas, u kontekstu uvažavanja principa multikulturalizma, vojvođanska pozorišta igrajući na srpskom jeziku više nemaju primarni zadatak da se bore za očuvanje nacionalnog identiteta, a nacionalne manjine iskazuju kulturne osobnosti,

tradiciju i teatarsku kreativnost i kroz pozorišnu umetnost – najčešće u amaterskim, ali i u profesionalnim okolnostima.

Najprominentniji pozorišni centri Vojvodine danas su Novi Sad, Subotica, Sombor i Zrenjanin. U ovim gradovima ne samo da je koncentrisan najveći broj relevantnih teatarskih institucija nego su i tamošnja pozorišta najuspešnija – u pokrajinskim okvirima i kontekstu teatarskog života Republike Srbije. Ne računajući Beograd.

NOVI SAD

U Novom Sadu su locirani i Sterijino pozorje, Akademija umetnosti, Pozorišni muzej Vojvodine, Újvidéki színház/Novosadsko pozorište, Pozorište mladih,

Iz opere *Mileva*, SNP

Internacionalni festival alternativnog i novog teatra, Udruženja dramskih i baletskih umetnika Vojvodine, Zajednica profesionalnih pozorišta Vojvodine, a tu deluju i mnoge teatarske trupe, organizacije i privatna pozorišta.

Újvidéki színház je jedan od najboljih teataru u Srbiji, neguje provokativan i ambiciozan repertoar, ne ustežući se da na maloj sceni postavlja i mjuzikle. Odlikuje ga naglašeno požrtvovan i talentovan glumački ansambl, regrutovan s odseka za glumu na mađarskom Akademije umetnosti. Jezik nije barijera koja bi ometala uspehe Újvidéki színháza. Gotovo su redovno učesnici domaćih relevantnih festivala, a uspešno reprezentuju Srbiju i na inostranim gostovanjima.

Uprkos nepovoljnim radnim uslovima

i čestim promenama upravnika, razapeto između repertoara za decu, omladinu i odrasle, Pozorište mladih najveće uspehe najčešće postiže predstavama za najmlađe.

Internacionalni festival alternativnog i novog teatra, izrastao iz bogate tradicije alternativnog pristupa umetnosti čija je adresa – inače ugledna u jugoslovenskim relacijama – nekadašnja Tribina mladih a docnije Kulturni centar Novog Sada, stekao je status institucije koja verifikuje domaću alternativnu i u Novi Sad dovodi značajna imena međunarodne scene.

Nakon konfuzije nastale raspadom Jugoslavije, kada je uspostavljen novi okvir za reprezentovanje najkvalitetnije domaće dramske i teatarske produkcije, Sterijino pozorje je započelo nove borbe za definisanje vlastite festivalske koncepcije, a u nameri da očuva autoritet verifikatora onoga što je najbolje u našem teatru i prikaže inostrane predstave koje bi bile inspiracija domaćim stvaraocima.

Bez izložbenog prostora u kojem bi javnost bila upoznata s bogatim zbirkama, Pozorišni muzej Vojvodine jedan je od najagilnijih izdavača teatrološke publicistike u nas.

SUBOTICA

S Pozorištem "Kosztolányi Dezső", Međunarodnim festivalom pozorišta za decu, Dečjim pozorištem/Dečjim kazalištem/Gyermekszínház, i na prvom mestu Narodnim pozorištem/Narodnim kazalištem/Nepszínház, Subotica je drugi po značaju vojvođanski teatarski centar. Posebno valja skrenuti pažnju na "Kosztolányi Dezső", koji se provokativnošću, beskompromisnim umetničkim angažmanom i kvalitetom probio u vrh teatarskog života Srbije.

U Vojvodini se, kroz rad teataru za decu

i lutkarstvo, posebna briga poklanja edukaciji mlade publike, što se jasno očituje u radu Dečjeg pozorišta/Dečjeg kazališta/Gyermekszínház i Međunarodnog festivala pozorišta za decu.

SOMBOR

Iako je Sombor tradicionalno značajno kulturno središte i Vojvodine i Srbije, u njemu postoji samo jedan teatar – Narodno pozorište. No i ono je dovoljno da Sombor učini jednom od prestonica ovdašnjeg teatarskog života. Kontinuirano održavanje visokog nivoa produkcije, mnoge kultne predstave, negovanje odličnog ansambla i valjan izbor umetničkih saradnika, te uspesi potvrđeni na festivalima i gostovanjima, pozicioniraju ovaj teatar u sam vrh našeg teataru.

ZRENJANIN

Visok kvalitet decenijama uspešno održava i zrenjaninsko Narodno pozorište "Toša Jovanović", i to u oba repertoarska toka – predstavama za odrasle i onima s lutkarske scene, jedne od relevantnijih lutkarskih adresa regiona. Davno uspostavljen kvalitet, obezbeđen promišljeno odabranim saradnicima te pouzdanim ansamblom glumaca i animatora, proveravan je ambicioznim projektima, ali i statusom pouzdanog domaćina Festivala profesionalnih pozorišta Vojvodine, najstarijeg teatarskog festivala nekadašnje Jugoslavije.

Status i ugled

Osnovano 1861. godine, Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu najstarija je profesionalna teatarska institucija u Srbiji koja kontinuirano radi od svog osnivanja

Stožerna teatarska institucija Pokrajine je Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu, jedino vojvođansko pozorište sa dramskim, operskim i baletskim ansamblom. Srpsko narodno pozorište je inicijator osnivanja drugih kulturnih institucija u Vojvodini: "Sterijinog pozorja", Akademije umetnosti i Pozorišnog muzeja Vojvodine

Prvi upravnik Srpskog narodnog pozorišta bio je Jovan Đorđević. Glumci Srpskog narodnog pozorišta su velika imena našeg glumišta: Dimitrije Ružić, Laza Telečki, Miša Dimitrijević, Ilija Stanojević, Dimitrije Spasić, Milka Grgurova, Draginja Ružić, Draga Spasić, a pre svih – Pera Dobrinović.

U sadašnjoj zgradi, na Pozorišnom trgu, SNP se nalazi od 1981. godine. Na površini od 24.000 m², ima tri scene: "Jovan Đorđević", "Pera Dobrinović" i Kamernu scenu, i radionice za izradu teškog dekora. Trenutno, na tri scene, SNP ima na repertoaru 31 dramsku, 15 operskih i 11 baletskih predstava.

Od ovog aprila Srpsko narodno pozorište i zvanično ima status institucije kulture od nacionalnog značaja, mada je SNP uvek funkcionisalo kao institucija od nacionalnog značaja s obzirom da je ono najstarija profesionalna teatarska institucija koja kontinuirano radi od osnivanja 1861, kaže za "Vreme" Aleksandar Milosavljević, upravnik ove kuće. Takav ugled određuje repertoarsku koncepciju: "Pošto imamo tri umetničke jedinice i subvencije osnivača, jasno je da SNP ne sme biti prepušteno pogubnoj komercijalizaciji. Naravno da treba da ostvarujemo što veću zaradu od prodaje ulaznica, ali ne po cenu proizvodnje jeftine zabave. Predstave SNP-a moraju da budu umetnički relevantne, ali i da komuniciraju s publikom. Zato svaka umetnička jedinica SNP-a neguje i repertoarski tok koji uvažava potrebu umetnika da istražuju. Otuda *Nahod Simeon, Brod za lutke, Nasrtaji na njen život, Galeb*, opera *Mileva* i predstave Foruma za novi ples Baleta SNP-a. Zanimljivo je da su, iako 'eksperimentalne', gotovo sve pomenute predstave hitovi, mada su to i *Sluga dvaju gospodara, Seobe, Je li bilo kneževе večere, Greta-stranica 89, UJEŽ, Zdrav(o) život(e), Kome verujete?, Godo na usijanom limenom krovu, Džandrljiv muž*, zatim baleti *Krcko Oraščić, Žizela, Uspavana lepotica, Labudovo jezero, Don Kihot*, i opere *Seviljski berberin, Rigoletto, Nabuko, Pozorišne zgode i nezgode, Don Đovani*. Odnedavno to je i dramska predstava *Bogojavljenka noć* u režiji Egona Savina, a uveren sam da ta sudbina čeka i naše naredne predstave: *Gospođu ministarku*

Iz predstave *Galeb*, SNP

foto: Ivan Alusevski

koju režira Radoslav Milenković, operu *Simon Bokanegra* pod dirigentskom palicom Aleksandra Kojića i u režiji Katerine Panti Liberovići, te balet *Romeo i Julija* u koreografiji Konstantina Kostjukova. Ovakvim repertoarom, otvarajući prostor savremenom senzibilitetu, čuvamo formiranu i privlačimo novu publiku, a to činimo i akcijama kakva je *Otvorena vrata Pozorišta*, kojom upoznajemo mlade s onim što se dešava iza kulisa."

SNP je član Evropske teatarske konvencije, što mu je omogućilo otvaranje i saradnju sa inostranim pozorišnim kućama. "Pozorište koje se zatvori u vlastite okvire, koje prikazuje predstave samo svojoj publici i oslanja se isključivo na vlastite umetnike, doživljava sudbinu zamandaljene prostorije u koju ne ulazi čist vazduh, sveže ideje", kaže Aleksandar Milosavljević. "U ETC-u smo učestvovali u različitim projektima – od razmene predstava, dramaturga i drama, do organizovanja festivala 'Orient Ekspres', koji je povezo Tursku, Rumuniju, Srbiju, Hrvatsku i Nemačku. S teatrima iz Francuske, Mađarske i Češke osnovali smo i Asocijaciju *Kvartet*, realizovali projekat koji je do-

bio maksimalnu subvenciju Evropske komisije, organizovali međunarodni festival i napravili predstavu *Hotel Evropa*, prikazanu i na Bitefu. Potpisali smo protokole o saradnji s Teatrom opere i baleta iz Krasnojarska, Operom iz Astane, i Hrvatskim narodnim kazalištem "Ivan pl. Zajc" iz Rijeke. Uveliko razmjenjujemo dirigente i operske soliste, uskoro ćemo i baletske soliste, kao i dekore za operske i baletske predstave, a planiramo i rad na dramskoj koprodukciji s Riječanima.

Rezultat međunarodne saradnje su i *Odisej* Gorana Stefanovskog u režiji Ace Popovskog i *Šekspir u Kremlju* Ive Štivičića u režiji Lenke Udovički, ali i opera *Poslednji ljetni cvijet* Zorana Juranića, nastala u koprodukciji sa Zagrebačkim muzičkim bijenalom."

Kako dalje s obzirom na najavljenju veću ekonomsku krizu iduće godine? "Naučili smo da se ne plašimo krize, da se snalazimo i u postojećim okolnostima pravimo kvalitetne predstave. Da je lako – nije. No, briga osnivača, Vlade AP Vojvodine, manifestovana i temeljnom rekonstrukcijom zgrade, istina prve nakon 30 godina od useljenja, obnova scenske tehnike najavljene za iduću godinu, te najnoviji uspjesi SNP-a na domaćoj i međunarodnoj sceni, festivalske nagrade i prestižna gostovanja, kazuju da će SNP očuvati status i ugled."

SONJA ĆIRIĆ

Trojezično pozorište

O d ovog aprila, subotičko Narodno pozorište/Narodno kazalište/Népszínház je ustanova kulture od nacionalnog značaja. Važi za jedinstveno u zemlji zato što ima dva umetnička ansambla – Dramu na mađarskom jeziku i Dramu na srpskom jeziku, zato što ima dva osnivača – Pokrajinski sekretarijat za kulturu i Grad Suboticu, radi na tri jezika – mađarskom, srpskom i hrvatskom jeziku.

“VREME”: Od osnivanja, 1945. godine, Subotičko pozorište radi i živi u zgradi iz 1854. čija je rekonstrukcija počela ali nije završena, pa je ta činjenica postala deo identiteta pozorišta koje vodite.

LJUBICA RISTOVSKI: Pozorišne predstave se sada igraju u jednom jedinom prostoru: na sceni “Jadran” (bivši bioskop, adaptiran za nas), jer je 2007. počela rekonstrukcija, adaptacija i izgradnja zgrade pozorišta. S obzirom na dva ansambla koja imaju po 12-13 naslova na repertoaru, to je malo, jer “mesec ima samo 30 dana”, pa za svaku Dramu ostaje po 15 dana da se odigra kompletan repertoar. Uprava, radionice, fundusi i dve probne sale, nalaze se u iznajmljenom prostoru bivše fabrike čipke “Mladost”. Uslovi su veoma loši i teški za rad. Ali, mi izdržavamo već više od šest godina.

Kakva je repertoarska koncepcija pozorišta?

Repertoarska politika nije samo spisak naslova koji će se pripremati u kući. Bazirana je na činjenici da je Subotičko pozorište repertoarsko pozorište, na poznavanju publike (postoji kontinuitet istraživanja publike), na postojećem ansamblu i realnom planiranju. Repertoar Drame na srpskom jeziku okrenut je publici različitog profila i starosnog uzrasta, s namerom da zadovoljava kulturne potrebe veoma široku publiku. Trudimo se da u repertoaru budu zastupljeni i domaći i strani klasici, ali i domaći i strani savremeni dramski tekstovi. Drama na mađarskom jeziku je okrenuta svojoj dramskoj baštini, pa je repertoarska politika bazirana da mađarskim klasičnim i savremenim dramskim tekstovima. Zadatak joj je da podstiče i razvija kulturne

potrebe Mađara u svom širem okruženju.

Hit predstave Drame na srpskom jeziku su *Draga Jelena Sergejevna*, *Čudo u Poskokovoj Dragi*, *Koštana*, *Glisine*, *Brak Bet i Bua*, a u Drami na mađarskom jeziku *Mágnás Miska* (Magnat Miška), *Tapasztalt asszony* (Iskusna žena), *Vörös* (Crveno) i druge. Svake druge godine odigramo jednu predstavu na hrvatskom jeziku. Da subotičko pozorište ima mnogo hit predstava dokazuje prosečna posećenost u oktobru ove godine od 91,30 odsto.

Kako saradujete sa lokalnim i pokrajinskim vlastima?

Pokrajina je naš većinski osnivač i saradnja s njima je zaista izvrsna. Kad god imamo neki problem, znam da ćemo naći razumevanje i pomoć u Pokrajini. A i oni misle na nas jer znaju u kojim uslovima radimo, pa se jedino kod njih u rebalansu budžeta nađe neka mala pomoć za nas. Grad ulaže mnogo manje za premijere, nema budžeta za međunarodnu saradnju – doduše ove godine su nam pomogli da odemo na festival Dani satire u Zagreb. Grad nema predviđena sredstva ni za kupovinu opreme, pa je sva naša tehnička oprema kupljena dugogodišnjim ulaganjem Pokrajine.

Do kraja ove godine imaćemo osam premijera, svaka Drama po četiri. I u ovoj godini kao i u prethodnim sve što smo isplanirali mi smo i realizovali. Naš budžet za produkciju je mali, u odnosu na neka druga pozorišta, ali za sada se snalazimo. Naravno da je budžet jedna od polaznih tačaka našeg planiranja – u Subotici je gotovo nemoguće naći nekog sponzora. Prihodi od ulaznica su mali i dovoljni da podmire troškove redovnog repertoara. Cene ulaznica su niske, ali su nam sale pune. Za sada nam je to bitnije od zarade.

S. ĆIRIĆ

KIKINDA

Narodno pozorište u Kikindi je, promenivši status i od amaterskog postavši profesionalan teatar, uspelo ono što je malo kojem pozorištu pošlo za rukom – sačuvalo je glumački ansambl, valjano ga obnavlja, ali i nastavlja da izgrađuje publiku.

VRŠAC

Organizator i domaćin Festivala pozorišne klasike, Narodno pozorište “Sterija” iz Vršca, danas prolazi kroz proces stabilizacije nakon velikih oscilacija i naglih zaokreta na planu repertoarske politike.

BAČKI PETROVAC

Bez stalnog glumačkog ansambla ali sa predstavama koje uspešno animiraju ciljnu grupu publike, Slovačko vojvodansko pozorište – Slovenske Vojvodinske Divadlo iz Bačkog Petrovca, jedan od najmlađih profesionalnih teataru u Pokrajini, organizator je manifestacije Petrovački pozorišni dani.

SREMSKA MITROVICA

Nakon burne istorije tokom koje nekoliko puta menja status, Pozorište “Dobrica Milutinović” iz Sremske Mitrovice, nekoć ugledno amatersko pozorište, danas ponovo radi kao profesionalni teatar.

NOVI KARLOVCI

Teatar pokreta i zvuka “Suno e Rromengo” iz Novih Karlovaca, jedini nezavisni romski teatar u Evropi, ne bavi se samo produkcijom predstava nego i pozorišnom edukacijom romske dece.

KANJIŽA

Regionalni kreativni atelje “Jožef Nađ” u Kanjiži jedna je od istinski evropskih adresa ovdašnjeg kulturnog, teatarskog ali i muzičkog života, tačka kojom nas Nađ spaja sa svetom i svojevrsan prozor kroz koji i mi vidimo (umetnički) svet, a i svet može da prepozna umetnički senzibilitet ovih prostora.

ALEKSANDAR MILOSAVLJEVIĆ

Duh ravničarskog weltschmerza

Počeci filma u Vojvodini povezani su sa entuzijastima kao što je Aleksandar Lifka. Češkog porekla, Lifka je eksperimentisao sa pokretnim slikama još krajem devetnaestog veka, početkom dvadesetog je prikazivao filmove u Austrougarskoj i Srbiji, bavio se snimanjem gradova i ljudi u najranije doba kinematografije. Godine 1910. otvorio je bioskop u Subotici, i tu živeo sve do smrti 1952. Među kinematografskim entuzijastima sličnog kova je svakako i Ernest Bošnjak, koji je u Somboru otvorio prvi bioskop u Vojvodini, 1906. godine, i u razdoblju od 1909. do 1932. bavio se snimanjem igranih i dokumentarnih filmova – za zasluge u razvoju jugoslovenskog filma dobio je državnu penziju i umro u Somboru 1963. Međutim, posleratni period je vreme kada vojvođanski film dobija na zamajcu, osnivaju se i producentske kuće kao Neoplanta film (kasnije Tera film) u Novom Sadu, i Kino klub (kasnije Panfilm) u Pančevu. Vojvodinu kao mizanscen, temu i inspiraciju, nije neophodno vezivati samo uz autore koji su na tom prostoru rođeni ili su tamo bili nastanjeni. U tom smislu smo odabrali nekoliko filmova koji su obeleženi ravničarskim temama, ili svojom poetikom zadiru u duh panonskog weltschmerza

Etelka Filipovski ispred plakata za film u kojem se pojavljuje, bioskop "Vojvodina", Pančevo 1967.

Pop Ćira i pop Spira, Soja Jovanović, 1957.

Biće skoro propast sveta, Saša Petrović, 1966.

Zdravi ljudi za razonodu, Karpo Ćimović Godina, 1971.

ŽURNAL O OMLADINI NA SELU, ZIMI

Prvi, kratkometražno-dokumentarni film Želimira Žilnika, najvažnijeg filmskog reditelja sa područja Vojvodine, jeste petnaestominutno remek-delo, koje je, te 1967. godine, pored naslova donelo i napomenu: "Naglasak je na kulturno-zabavnom životu u Autonomnoj pokrajini Vojvodina". U stvari, u pitanju je beleška o raspojasanim veseljima tokom dugih zimskih noći, u selima Bukovcu, Krčedinu i Futogu. "Aj, u Bukovcu nigde ništa nema, samo blata i lajavih žena" – ispevao je, pred kamerom, jedan od lokalnih meštana. Iako se sve to dešava usred nekih slabo osvetljenih krčmi i blatnjavih ulica, danas ti nahereni likovi koji lumpuju deluju živopisno, čak nekako vitalno, u svakom slučaju ne tako dekadentno kao što su ih videle zabrinute seljanke iz filma. Jedna od njih, zabrađena, saopšti-

la je ozbiljno: "Moja mati je imala osam dece, ali nismo bez nje smeli nikud krenuti, jel jako nas je držala pod disciplinom. A danas te discipline nema, i deca se ne boje roditelja. Uopšte se ne bojiđu, idedu kud oće, rade šta oće... To baš i nije tako fino!" Odmah zatim, vidimo inspirisane seljane kako razbijaju čaše o pod, ispijaju vino iz metalne kofe, i kroz levak, i naizmenično iz čaše i kroz levak, zatim – nakon ispijanja vina razbijaju flašom čaše, razbijaju čašu udarcem o vlastitu glavu, i tako dalje...

Dalje kao u nekom flešbeku vidimo iste seljane kako loše maskirani glume u predstavi o Zvezdi vitlejenskoj i tri kralja. Na kraju, uviđamo da promene u društvu i kulturi dospevaju čak i do vojvođanskog sela: u krčmi sada zatičemo neimenovanu rok grupu, koja izvodi svoju – trešteću, monotonu, skoro kao neki lokalni Velvet Underground za koje u Srbiji tada još niko nije čuo – verziju pesme *Oj Jelo, Jeleno*. Seljani gledaju sa zanimanjem, mladi već igraju "treskavac", sve dok grupa ne raspali po rok-obradi narodnog kola, nakon čega se svi hvataju podruku i igraju. Jedan od mladića izjavljuje: "Kritike omladine od strane starijih ne stoje, ja sam omladinac, po zanimanju sam kovač, radim deset sati, i u svoje slobodno vreme, subotom i nedeljom, želim negde da izađem, i tako odem u gostionicu, našikam se i pravim haos..."

SKUPLJAČI PERJA

Nekim udesom, možda najbolji film smešten u vojvođanski milje snimio je Aleksandar Petrović, koji nije bio Vojvođanin. Moguće da to potvrđuje pretpostavku da je Vojvodina samo još jedan mitski ambijent, poput Divljeg zapada ili ruske tajge. Kako god, 1967. godine, nakon pojave filma *Skupljači perja*, u dnevniku "Borba" je zabeleženo: "Pred nama je jedna opora zemlja, Vojvodina, i u njoj opori

i opojni ljudi Cigani." Prema tvrdjenju samog Petrovića, film je proizašao iz njegove potrage za iracionalnim, koje ga je dovele do romskih naselja – "Romi svojim temenom dodiruju iracionalno". U svakom slučaju, film je snimljen na više lokacija u Vojvodini, prateći puteve Roma koji žive od prodaje perja za jastuke, i usput slikajući i rumunska i slovačka sela, i sve ono kulturno i etničko šarenilo koje u tim panskim područjima vlada. Upravo zato što su na film dospeli ne nekakvi turistički predeli već (mnogo ređe fotografisana) "rubna područja", močvare i divlja naselja, sa kojima stanovnici gradova ponekad nisu ili ne žele da budu upoznati, čini ovo ostvarenje vrlo intenzivnim. Svakako najzačudnije izgledaju sekvence iz naselja Mali London, kraj Pančeva, koje deluje gotovo kao nastamba iz neolita (iako naselje, razume se divlje, pod takvim imenom postoji i danas, nastalo je tek nakon što je razgrađena nastamba zabeležena u filmu). Osvojivši nagradu na Kanskom festivalu, kao i na domaćem, u Puli, film je značajan i po tome što jugoslovenski "crni talas" više nije mogao biti nekakav periferni fenomen, već je dopro do pozornosti najšire publike. Film je obeležen likom Belog Bore, kojeg igra Bekim Fehmiu, o kojem Đorđe Matić kaže: "Kosovski Albanac koji glumi vojvođanskog Ciganina (*that's multi-culti for you!*) – u legendarnom

Tako se kalio čelik,
Želimir Žilnik, 1988.

Kao rani mraz,
Đorđe Balašević, 2010.

'belom odelu', s borsalinom na glavi i vječnom pljugom u zubima – svojom je karizmom Bekim Fehmiu u toj ulozi i danas bez presedana. Njegova je pojava u *Skupljačima* uvijek opisivana kao kulturalno 'autentična' – meni se, naprotiv, čini da je ikoničnost lika tu gotovo skroz citatna: Fehmiu kao Beli Bora izgleda mi kao patchwork Belmonda iz 'A bout d'souffle', Poručnika Blueberryja, Torpeda i naravno, Balkana uopće."

SALAŠ U MALOM RITU

Iz uspješne televizijske serije Televizije Beograd emitovane 1975. godine, nastala su čak dva filma – *Salaš u Malom Ritu* i *Zimovanje u Jakobsfeldu*.

Roman *Salaš u Malom Ritu*, objavljen 1956. godine, napisao je Arsen Diklić. Iako po vokaciji pre svega dečiji pisac (svojevremeno urednik časopisa "Pionir" i "Zmaj"), rođen u Starom Selu kraj Otočca, u Lici, Diklić je autor scenarija za filmove kao što

su *Ne okreći se sine*, *Marš na Drinu*, *Užička republika* itd. Vešt u saživljavanju sa temom koju opisuje (reklo bi se da je ceo život proveo u nekom banatskom selu), Diklić je svoju priču iz vremena okupacije smestio u fiktivno selo Mali Rit. Čvrsto građevnu Diklićevu scenarijsku potku vešto je nadgradio režiser Branko Bauer, snimajući na odlično odabranim lokacijama, uglavnom u selu Omoljici, kraj Pančeva. Ono što današnjem oku gledaoca izgleda vrlo egzotično jeste da su do vremena kada je snimljen ovaj materijal, sredinom sedamdesetih, čak i ne tako udaljena banatska sela izgledala kao nepatvoren mizanscen, sa neasfaltiranim, u travu zaraslim širokim ulicama, i kućama iz devetnaestog ili s početka dvadesetog veka... Sve to nije izgledalo mnogo drugačije od četrdesetih godina dvadesetog veka, kada se odvija radnja filma *Salaš u Malom Ritu*. Svega nekoliko godina kasnije, možda već do kraja sedamdesetih, čitav kraj je bio izmenjen, prošaran

asfaltnim putevima, a danas je to već potpuno drukčiji ambijent. Najzapaženiji lik serije i filma svakako je dečak Milan Maljević, kojeg je glumio tada četrnaestogodišnji Slavko Štimac ("Siguran sam da ću i osmi razred završiti sa odličnim", izjavio je tada Štimac za novine. "Nipošto ne mislim postati glumac. Šta bih hteo biti? Ne znam, ne razmišljam mnogo o tome!"). Takođe, teško je bilo zaboraviti lik lukavog nemačkog policajca Šicera, veštog da od seljana kroz perfidne razgovore izmami informacije, kojeg je glumio Miodrag Radovanović Mrgud. Šicer je zapravo oslikan prema stvarnoj личности, Juraju Špileru (za vreme okupacije promenio ime u Georg Spiller), koji je bio predstojnik Komande javne bezbednosti za Banat, 1948. izručen Jugoslaviji i osuđen na smrt. Inače, *Salaš u Malom Ritu* je bio jedna od malobrojnih ovdašnjih serija u kojima se uopšte spominju domaći Nemci – folksdojčeri, i koji nisu svi obavezno prikazani u negativnom svetlu.

ŽIVAN PRAVI PANK FESTIVAL

Najnoviji od vojvođanskih filmskih klasika je ovogodišnje ostvarenje Ognjena Glavonića, dugometražni dokumentarni film o Živanu Pujiću Džimiju, entuzijasti koji u svom selu Tomaševcu organizuje pank festival. Film oslikava banatsku sredinu tokom tranzicije (ako se to još uvek tako formuliše, s obzirom da bi možda bolje pristajala neka grđa reč). U nedostatku sredstava, i uz nezainteresovanost okoline (koja se rve sa vlastitim scilama i haribdama), jedino što je preostalo su usamljene figure kao što je Živan zvani Džimi, kojeg kamera prati u njegovom nesavršenom nastojanju da iscedi nekakvo muzičko dešavanje. Iako je u pitanju dokumentarni žanr, publika to doživljava kao crnu komediju. Dejan Čančarević, pesnik i radijski voditelj, povodom ovog filma izjavio je da je "Živan živi primer da smo svi mi Džimiji Hendriksi!"

SAŠA RAKEZIĆ

